

פסיקת הרמב"ם בהגדרת אתרוג כ'אתרוג שביעית'

סוגיית הגמרא במסכת ראש השנה (יד:טו:) עוסקת בדין אתרוג בשנה השביעית. מה קובע לגבי אתרוג אם הוא 'אתרוג של שביעית', האם החנטה או הלקיטה, והאם ראש השנה או ט"ו בשבט. להלכה, כתב הרמב"ם (מע"ש פ"א ה"ה) שאתרוג הולכין בו אחר לקיטה בין לענין מעשר ובין לענין שביעית. מאידך, פסק הרמב"ם (שם ה"ו) שאתרוג של שיטת שנילקט בשביעית חייב במעשר כדין אתרוג של שיטת. והראב"ד על אתר תמה על פסיקתו זו, שהרי מאחר שפסק הרמב"ם שלענין מעשר הולכים באתרוג אחר לקיטה, אם כן אתרוג זה שנילקט בשביעית הרי יש לנו ללכת בו לענין מעשר אחר השנה השביעית - ופטור הוא מן המעשר. וכסתירה זו כן מצינו להדיא בדבריו בהלכות שמיטה (פ"ד הי"ב) שם כתב שאתרוג של שנה שיטת שנכנס לשנה השביעית, חייב במעשר כאתרוג של שיטת, וחייב בביעור כאתרוג של שביעית. וביאר הכסף משנה (שם) שהרמב"ם הסתפק כדעת מי נפסקה ההלכה, ופסק לחומרא. ובשער המלך (שם) תמה, שאם כן היה לרמב"ם לפסוק גם בשאר השנים שיש להפריש שני מעשרות מספק, מעשר עני ומעשר שני, ולכן ביאר שספקו של הרמב"ם לא היה אלא בנוגע לשביעית דוקא, ע"ש.

הצעת הגרי"א דינר שלא להפקיר את העוקץ ולמנוע בכך את לקיטת האתרוג

והנה כפועל יוצא מכך שאתרוגים אלו קדושים בקדושת שביעית, על בעל הפרדס להפקירם, וכל הרוצה ליטול יבוא ויטול. אלא שכידוע עצי האתרוג עדינים מאד ואף פירותיהם יקרים מאד לבעליהם. ואף אם חובה על בעל הפרדס להפקיר את אתרוגיו, הרי שגם הוא רשאי ליטול אתרוגים עבורו ועבור בני ביתו. שאלה בענין זה שיגר בשנת השמיטה - תשמ"ז - רבי יהודה אריה דינר שליט"א לכמה מגדולי מורי ההוראה. וכך תוכן השאלה כפי שנדפסה מאוחר יותר בשו"ת להורות נתן (ח"ו סימן קלא): שאלה שנתעוררה בין הלומדים, במי שיש לו עצי אתרוג בגינתו, והשתא שהיא שנת השמיטה אינו רוצה שאחרים ילקטו את המהודרים. ולכן הוא רוצה לשים פתקא על האתרוג בה הוא מודיע לעלמא שאינו מרשה ליטול את העוקץ, והעוקץ שהיא עץ הרי אינו הפקר אלא רק הפרי. האם אריך למיעבד הכי, דאפשר היות שצריכים את העוקץ לצורך מצוה, אם כן גם הוא נעשה הפקר. שאלה זו נשלחה על ידי הגרי"א ד גם קמיה הגרש"ה וואזנר, וכך הוא משיב בקיצור בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סימן עט): ובענין לקיחת האתרוגים, לכתוב על האילן שאסור לקחת העוקץ וממילא לא יקחו גם האתרוגים שיש בהם קדושת שביעית. לא נראה לעניות דעתי להערים אלא בדבר שמבואר בחז"ל. ומוסיף הרב וואזנר סברא וטעם לאסור דבר זה, שהרי העוקץ לעצמו הוא דבר שבדרך כלל אין שום בר דעת שמקפיד עליו, וממילא לאו כל כמיניה להפקיע על ידי זה את לקיחת האתרוג. וכעין זה מובא בשם הגר"נ קרליץ זצ"ל {ממספר ימי שביעית, הו"ד בספר שמיטת קרקעות עמוד שכד}, שמאחר והעוקץ לבדו הוא דבר שאין דרך להקפיד עליו, וכל מטרת בעל השדה רק להערים, הדבר אסור. ועוד הוסיף הגר"נ שיתכן שהעוקץ הרי הוא בכלל ההפקר, כיון שהוא טפל לפרי, וכי היכי שאין יכול בעל הפרדס להפקיר הפרי מלבד גרעיניו וכיו"ב. ובשו"ת להורות נתן דן בהצעה זו במספר תשובות (שם סימנים קלא-קלג) ונגע בכמה מקודות שיש לדון בענין זה, ונציע הדברים בקצרה לפני הלומדים:

א. קיום דין 'לכם' כשנשאר העוקץ בבעלות בעל הפרדס

יש לדון באופן שיקוץ אדם את האתרוג למרות הפתקה שתלה בעל הפרדס, האם יצא ידי חובתו באתרוג זה - שהרי בנטילת אתרוג ביום הראשון בעין שיהא 'לכם' - וכיון שבעל הפרדס מקפיד על עוקץ זה, נמצא שאדם זה נוטל אתרוג ללא עוקץ, כיון שכלפי העוקץ אין זה 'לכם'. בענין זה מביא רבי נתן געשטטנר זצ"ל את דברי רבינו חננאל בסוכה (לו). שם עולה מדבריו שמה שמבואר בגמרא שם וכן נפסק בשו"ע (סימן תרמח ס"ח) שאם ניטל העוקץ נפסל האתרוג - היינו מחמת שיש חשש שמא ניטל עמו גם חלק מגופו של האתרוג. אמנם בב"ח (שם) הביא בזה מחלוקת פסוקים, שלדעת המרדכי והגהות מיימוני כל הפסול בניטל העוקץ היינו משום דחיישינן שמא בכך נחסר גם האתרוג, אך בדעת רבינו יצחק הלוי כתב הב"ח שאף אם לא נחסר כלל האתרוג, מכל מקום יש לו דין חסר כיון שעל ידי נטילת העוקץ נשאר באתרוג גומא. ומעתה נמצא, עכ"פ לדעת ר"ח, מרדכי והגה"מ [ובלהורות נתן שם פקפק אף בביאור הב"ח בדעת רי"ה] - שבודאי יצא זה ידי חובתו בנטילת האתרוג כיון שאף שאין העוקץ שלו מכל מקום האתרוג אינו חסר ומתקיים דין 'לכם' בכל האתרוג הנצרך למצוותו.

ב. איסור גזל בנטילת האתרוג ודין מצוה הבאה בעבירה

עוד דן הגר"נ אם יש כאן משום איסור גזל בנטילת האתרוג עם העוקץ. ויש לחלק הנידון לתרתי. תחילה יש לדון, אם נסיק שאכן עובר על איסור גזל, האם יש לנו להצריכו ליטול שנית אתרוג, כיון שנטילתו הראשונה היתה באיסור ומצוה הבאה בעבירה היא. בענין זה כותב הגר"נ שעד כאן לא מצינו פסול במצוה הבאה בעבירה בלולב הגזול, רק באופן שגזל את הלולב עצמו, שאז המצוה עצמה היא גזולה ופסולה. אבל בנידון דידן שגוף האתרוג אינו גזול אלא רק העוקץ גזול, וכבר התברר שהעוקץ אינו נצרך לעצם קיום המצוה - אם כן בודאי שלא יהיה בכך משום 'מצוה הבאה בעבירה'.

הפקרת עוקץ האתרוג בשביעית

יום ראשון יח חשוון
ראש השנה דף טו

הצטרפות לקבלת
החידוש היומי:
a8843414@gmail.com

ועוד מצאנו חידוש בענין זה בספר ישועות יעקב (או"ח סימן תרמט סק"ה) שרצה לומר שבגזל פחות משהו פרוטה שאין בו מצות השבה, גם לא שייך בו דין 'מצוה הבאה בעבירה' - כי בשעה שמקיים המצוה כבר עברה חלפה לה העבירה. וממילא הוא הדין בעוקץ זה שאינו שוה פרוטה לא שייך לומר בו 'מצוה הבאה בעבירה'.

כופין על מידת סדום כשהבעלים אינם יכולים להינות מממנו

אלא שכל הנידון עד עתה היה בנוגע לקיום מצות נטילת לולב, אך יש לדון גם בעיקר הדבר האם עובר על איסור גזל בנטילת האתרוג עם העוקץ.

ורוצה הגרנ"ג לחדש שאולי יהיה מותר לכתחילה לקצוץ את העוקץ למרות השלט המפורש שתלה בעל הבית, וזאת מכח הדין של "כופין על מידת סדום". כי למרות שמבואר בכמה מקומות בש"ס שגם דבר שאינו שוה פרוטה אסור משום גזל אם בעל הבית מקפיד עליו (פסחים ו:; לגבי סופי תאנים; ב"ק (ק"ט): לגבי סיתות אבנים ועוד) - מכל מקום בכל אלו המקרים מיירי באופן שיכול בעל הבית להנות מאותם דברים בעצמו. אבל במקרה בו אין הבעלים יכול להנות מהדבר, וכל הקפדתו היא רק בנוגע לאחרים, שלא יהנו הם מהדבר - אין זה אלא מחמת רוע לב, ובכהאי גוונא כופין על מידת סדום. והוא הדין בנידון דידן כיון שאין לבעל הבית מה לעשות עם העוקץ כשלעצמו, וכל מטרתו היא למנוע מהלוקט להשתמש בעוקץ כדי למנוע ממנו את לקיטת האתרוג כולו - ממילא כופין על מידת סדום ומותר ללוקט ללקוט גם את העוקץ. ומוסיף הגרנ"ג שאין לטעון שהבעלים יכולים להשתמש בעוקץ, כי על ידי שמקפידים על לקיטה זו ממילא אותם אנשים לא יטלו את האתרוג ואזי יוכל בעל הפרדס ליטול את האתרוג בעצמו - כי הרי אותם אנשים יכולים לקחת את האתרוג גם לצורך אכילתו, ובכה"ג לא יהיה לבעל"ב מה לעשות עם העוקץ, ולכן יכול הלוקט ללקוט את האתרוג עם העוקץ ולהשתמש בו לצורך מצות ארבעת המינים, למרות הפתקה שתלה בעל הפרדס.

אמנם, מסייג הלהורות נתן את פסיקתו, דבר זה תלוי במחלוקת פוסקים. כי אמנם בדברי הרמ"א (חו"מ סימן שסג ס"ו) מבואר שאם אין בעל הבית יכול להנות מהדבר והוא מונע מאחרים להנות ממנו - כופין על מידת סדום. אך כבר הביא הפתחי תשובה (שם סק"ג) משו"ת בית אפרים (חו"מ סימן מט) שתמה על הרמ"א והביא כמה ראשונים שמבואר מדבריהם שלא נאמר דין 'כופין על מידת סדום' אלא באופן שרוצה להשתמש בדבר שלו וחבירו מונעו, אבל להשתמש בדבר של חבירו - בזה אין כופין.

ומכח זה מסיק הגרנ"ג שעכ"פ אם ילקוט אדם אתרוג עם העוקץ, לא יוכל הבעלים למחות בידו, וכל שכן שלא יוכל לתבוע ממנו לשלם אחר כך על הנאתו. אך מאידך, יכול הבעלים לעכבו בפועל מלקצוץ את העוקץ, כיון שיכול לומר 'קים לי' כאותם הפוסקים שאין כופין על מידת סדום באופן זה.

ג. קדושת שביעית בעוקץ מחמת שנצרר למצוה

בשאלתו, כפי שהובא לעיל, הציע הגר"א דינר שאולי יש קדושת שביעית בעוקץ כיון שהוא נצרר לצורך קיום המצוה. על כך מעיר הגרנ"ג, שאדרבה, סברא זו יש בנותן טעם שלא יהיה בו קדושת שביעית ולא להפך. שכן מצינו באחרונים (ספר מאה שערים שער יח) שרצו לחדש שאתרוג שנטעו למצוה שלא יהיה בו קדושת שביעית. שהרי התורה אמרה (במדבר כה ו) "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", וא"כ עיקר הפקר פירות שביעית הוא לצורך אכילה, ולא לצורך קיום מצוה. וכן מצינו בירושלמי (ערלה פ"א ה"א) שרצה רב חונא לומר שאתרוג שנטעו למצוותו לא יהיה חייב בערלה, והיינו כי מאחר שניטע למצווה ולא לאכילה, לא מתקיים בו דין "עץ מאכל" החייב בערלה. ובשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סימן קצב) רצה לחדש שאפילו אם היה טבל בזמן הזה מדאורייתא, מכל מקום היה אפשר לצאת ידי חובה באתרוג של טבל, כי מאחר שכשחותכו מהאילן אינו חותכו לאכילה אלא לשם מצווה, אין בו דין טבל, וכמו שכתב הרמב"ם (מעשר פ"ב): ואינו חייב להפריש מן התורה אלא הגומר פירותיו לאכלן.

וממילא יש לומר שאדרבה, כל אתרוג בשביעית אינו הפקר כלל, כיון שהתורה הפקירה הפירות לשם אכילתו, וכשזה לוקט אתרוג לצורך מצוה לא יהיה בו דין שביעית.

אמנם כבר דחו דבריהם וודאי שאתרוג של שביעית יש בו קדושה, ויעויין באור שמח (מע"ש פ"י ה"ז) שביאר שמאחר שאתרוג צריך שיהיה בו היתר אכילה, ממילא כשנטעו לשם מצווה נטעו על דעת שיהא ראוי לאכילה וחשיב כנטעו למאכל. אך עכ"פ ודאי שאין לומר שהעוקץ יהיה בו קדושה מחמת המצווה.

אם יש קדושה בעוקץ כשחושב עליו למאכל בהמה

אלא שמוסיף הגרנ"ג לדון על פי המבואר בסוכה (מ). עלי קנים ועלי גפנים, לקטן לאכילה יש בהן משום קדושת שביעית, לקטן לעצים אין בהן משום קדושת שביעית. וכידוע שאף מה שראוי למאכל בהמה בכלל דיני שביעית, ואם כן עוקצי אתרוג שבסופם הם רכים ונראה שהם ראויים למאכל בהמה - שמא יחול עליהם מכח זה קדושת שביעית והרי הם הפקר.

אך כבר כתבו התוספות (שם ד"ה לקטן) שרק באופן שסתמיהו לכך ולכך מועיל כוונת הלוקט, אבל באופן שסתמן לדבר אחד לא מהני כוונתו. ואם כן עוקצי אתרוג שאין רגילותן לאכילת בהמה, ממילא לא יועיל אף אם יפרש שרוצה ללקטן לאכילת בהמה. ויעויין שם שרצה לחלק, שגבי עצים שסתמן להסקה, בכהאי גוונא לא מועיל אם מתכוון לדבר אחר, משא"כ עוקצי אתרוגים שסתמן לא עומדים לשום תשמיש, אולי בכהאי גוונא כן תועיל כוונתו לייחדם למאכל בהמה, והניח בצ"ע.

ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א הזכיר אף הוא הערמה זו בדרך אמונה (פ"ד ס"ק רצה) וכתב שם שצריך להפקיר גם את ידות הפרי, כיון שזהו צורך הפרי, ולא כמו שנושמע שאחד הפקיר את האתרוגים חוץ מהעוקץ.

“

וממילא יש

לומר שאדרבה,

כל אתרוג

בשביעית אינו

הפקר כלל, כיון

שהתורה

הפקירה

הפירות לשם

אכילתו, וכשזה

לוקט אתרוג

לצורך מצוה לא

יהיה בו דין

שביעית.

“

החידוש היומי הוקדש
לטובת נשמת

מרן ראש הישיבה
רבי אלעזר מנחם מן
בן רבי עזריאל שך
זצוקלה"ה

ע"י תלמידו רבות בשנים